

ØKONOMISK IDÉHISTORIE

■ JAKOB BEK-THOMSEN, STEFAN GAARSMAND JACOBSEN,
CHRISTIAN OLAF CHRISTIANSEN OG MIKKEL THORUP

Da den franske økonom Thomas Piketty i 2014 udgav den engelske version af *Capital in the Twenty-First Century*, var store dele af opmærksomheden koncentreret omkring ulighedsspørgsmålet. Men en anden væsentlig faktor for værket og dets udbredelse er kombinationen af økonomiteori, historie og litteratur. "Økonomividenskaben", skriver han i indledningen, "mangler endnu at komme over sin barnlige forkærlighed for matematik og sin rent teoretiske og ofte højst ideologiske spekulation på bekostning af historisk forskning og samarbejde med andre samfundsvidenskaber."¹

Man kan diskutere Pikettys beskrivelse af økonomifaget og hans egen anvendelse af historisk og litterært materiale, men der er ikke tvivl om, at hans opfordring i vidt omfang allerede udøves i de humanistiske fag, særligt i de historiske og litteraturteoretiske fag. I disse år er der en massiv og voksende 'økonomisk vending' i de humanistiske fag, der formodentlig ikke er set siden 'højdepunktet' af universitetsmarxismen, men som i dag er karakteriseret ved en højere grad af metodisk og politisk pluralisme. Fra alle mulige sider behandles det økonomiske, lige fra litteratur- og metafor-teoretiske studier af økonomisproget til studier af det, som den amerikanske økonom David F. Ruccio har kaldt for hverdagsøkonomi, dvs. den økonomiske refleksion og samtale udenfor økonomifaget.²

I forlængelse af denne aktuelle tendens har vi siden 2011 arbejdet på et forskningsprojekt støttet af Velux-fonden under titlen *Økonomisk argumentation*. Projektets ambition er en undersøgelse af, hvad det vil sige at handle og tænke økonomisk, og hvordan denne videns- og handlingsform har antaget en selvfølgerlig og normativ karakter. Gennem idéhistoriske nærlæsninger i fire historiske epoker – renæssancen, oplysningstiden, det tidligt-moderne og nutiden – afdækkes konflikter og argumenter om, hvad der legitimt kan gøres til genstand for økonomisk handling, og projektet søger at påvise, hvorledes den økonomiske argumentation med forskellige diskursive strategier i disse perioder har skaffet sig status og handlingsmulighed i konflikt med andre legitimeringsrationaler, herunder naturvidenskab, religion og moralfilosofi. Arbejdet med *økonomisk argumentation* har tydeliggjort de mange forskellige humanistiske tilgange til studier af økono-

1 Thomas Piketty: *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press 2014, s. 32.

2 David Ruccio (red.): *Economic Representations. Academic and Everyday*, London: Routledge 2008.

mi, men også i hvor høj grad økonomividenskaben er vokset ud af og i sammenhæng med andre videnskabelige discipliner.

I det følgende skitserer vi først en række generelle analytiske pointer, der har styret vores empiriske arbejde. Dernæst placerer vi kort projektet i en større og international udvikling inden for arbejdet med økonomisk idéhistorie. Som den amerikanske historiker Daniel T. Rodgers skriver i sin *Age of Fracture*, synes der at være en genkomst af ideernes magt: "Økonomier er ikke bare rodfæstet i udvekslingsforhold men også, og lige så fundamentalt, i ideer, praksisser, normer og konventioner."³

Udgangspunktet i vores eget projekt har været, at hvad der kan tælle som legitim økonomisk aktivitet, om det drejer sig om profitsøgende virksomhed, bankforretning, arbejde i hjemmet, tiggeri, etc., er historisk kontingent. Den økonomiske praksis med slaveri, for eksempel, er i dag blevet umulig at retfærdiggøre. På den anden side har profitmaksimering ændret status fra at være syndigt ud fra en religiøs og moralfilosofisk overbevisning, til at blive en norm i sig selv, der så igen er blevet udfordret af nye krav for legitimitet, f.eks. i forhold til sociale og miljømæssige hensyn. Kort sagt er den økonomiske begrundelse og praksis historisk indlejret.

Ved at udvide betydningen af 'økonomisk', ønsker vi at argumentere for, at økonomisk historie og idéhistorie er mere end historien om økonomien og økonomer. Økonomi er ikke kun noget der *er* – men også noget, vi *gør, siger og tænker*. Økonomi er også argumenter, opfattelser og handlinger. Når vi bevæger os fra økonomividenskabens økonomi til økonomisk kultur og økonomisk argumentation, ser vi, at sidstnævnte er indlejret i ideer, praksis, kulturelle koder, adfærdsnormer, religiøse forbud, samfundsmæssige og institutionelle konventioner, videnskabelige standarder, vittigheder, æstetiske produkter mv.. Det økonomiske er ikke begrænset til opgørelser af BNP, inflationsrater eller avancer; det er heller ikke et fænomen begrænset til professionelle økonomer eller bankfolk. Økonomisk argumentation er historisk betinget af samtidens kulturelle, filosofiske, videnskabelige og religiøse normer. Det er noget, vi alle *gør* hele tiden, når vi tester, beskriver og forklarer vores adfærd ved hjælp af økonomiske begreber, billeder, modeller og metaforer, som når vi f.eks. taler om at 'investere' i vores sociale relationer eller os selv, eller når vi bruger ikke-økonomiske sprog til at beskrive vores markedsadfærd. "Markederne er nervøse" bruges ofte af politikere og økonomer som et billede på nogle tekniske udviklinger, der, trods udtrykket, ikke har noget med menneskelig psykologi at gøre. Den økonomiske argumentation er del af samfundets kampe om de rigtige koder i evalueringen af rigtigt og forkert, godt og skidt. Den er del af den samfundsmæssige identifikation, navngivning og ejerskab af 'problemer' og deres løsninger; den er engageret i konstante

3 Daniel T. Rodgers: *Age of Fracture*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press 2011, s. 9.

autorisationspraksisser og diskursive konstruktioner af 'det sande', 'det rigtige', 'det rentable' og 'det legitime'. Den er en historisk foranderlig måde at vide, skrive, demonstrere, rådgive, opmuntre og forbyde på. Og derfor findes økonomisk argumentation også uden for den 'rene' økonomividenskab og den økonomiske transaktion. Vi mener, at disse historiske og kulturelle karakteristika ved økonomisk argumentation, der ofte omfatter betydning, diskurs, legitimitet, retorik, sprogbrug og metaforer, viser, at historiefagene og idéhistorien har meget at byde på for en dybdegående forståelse af den rolle økonomisk tænkning, begrundelse, begrebsliggørelse og praksis udspringer i samfundet, før og nu.

Vores projekt flugter således med en aktuell tendens til at se ud over dén form for økonomisk idéhistorie, der først og fremmest har drejet sig om at fremstille en kongerække af fremtrædende økonomer.⁴ *History of economic thought* har ofte handlet om udviklingen af økonomividenskaben som videnskab, hvor historiens økonomer så måles efter, hvorvidt de har bidraget til at svare på de 'evige' spørgsmål, om hvad værdi, marked eller penge er for noget. Også de klassiske tænkere indenfor politisk økonomi var historisk interesserede i andres værker for at vurdere om deres teorier var rigtige eller forkerte. Ifølge økonomen Mark Blaug har historisk interesserede økonomer haft mere held til at sælge deres 'aparte' interesse til andre økonomer ved at fokusere på netop rationelle rekonstruktioner. Heroverfor fremhæver Blaug den historiske udviklingsgang, der præger enhver disciplin, også den økonomiske: "Ingen idé eller teori i økonomi, fysik, kemi, biologi, filosofi eller endda matematik kan nogensinde forstås til bunds som andet end slutproduktet af et stykke af historien, resultatet af en tidligere intellektuel udvikling".⁵ Vores pointe her er imidlertid, igen, at der er mange andre måder at bedrive økonomisk idéhistorie på.

Udvides perspektivet fra den klassiske *history of economic thought*, så åbnes for en bred palet af forskellige tilgange til økonomisk idéhistorie. Der findes i dag et betydeligt revisionistisk arbejde om f.eks. klassiske tænkere som Adam Smith.⁶ De seneste år er der udgivet en række bøger af historisk uddannede akademikere, som har en anderledes og ofte mere kontekstualistisk tilgang til de økonomiske ideers historie. Flere intellektuelle historier om kapitalisme og økonomiske

4 Jf. Richard Rorty: "The historiography of philosophy: four genres," i Richard Rorty, J.B. Schneewind og Quentin Skinner (red.), *Philosophy in History: Essays on the historiography of philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press 1984, s. 49-75. Se også Mark Blaug: "No History of Ideas, Please, We're Economists," *Journal of Economic Perspectives* 15 (1), 2001, s. 145-164.

5 Blaug: "Ideas", s. 156.

6 Se f.eks. Emma Rothschild: *Economic Sentiments: Adam Smith, Concordet and The Enlightenment*, Harvard: Harvard University Press 2001, der placerer Adam Smith i en bredere oplysningskontekst; Donald Winch: *Adam Smith's Politics: An Essay in Historiographic Revision*, Cambridge: Cambridge University Press 1978, som var en del af opgøret med økonomiske liberalisters læsning af Smith.

ideers historie er kommet til.⁷ Historier, der har et bredere perspektiv end økonomiens teorihistorie, som f.eks. kapitalismediskurs mere generelt.⁸ Ofte behandles ideerne i mere historisk og geografisk afgrænsede kontekster, som f.eks. den politiske økonomi i og omkring de engelske finansielle og industrielle revolutioner, amerikansk politisk økonomi i det nittende århundrede, eller økonomisk tænkning i middelalderen.⁹ Tilsvarende er der i dag er en lang række bøger om f.eks. neoliberalismens historie.¹⁰

En del økonomisk idéhistorie fokuserer særligt på den moralske legitimitet af forskellige økonomiske praksisser. For de historikere, der tager udgangspunkt i begrebet om 'moralisk økonomi' er den britiske historiker og marxist E.P. Thompsons klassiske artikel "The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century" fra 1971 stadig en central reference.¹¹ Heri beskriver Thompson hvordan 'masserne' påberåbte traditionelle moralske idealer om paternalisme i deres modstand imod liberalisering af kornhandelen. En anden central reference, som vi også selv er meget inspireret af, er Albert O. Hirschmans *The Passions and the Interests* fra 1977.¹² I denne bog sporede Hirschman det, han betegner som *politiske* argumenter for kapitalisme inden dette økonomiske system triumferede. En sådan *legitimeringshistorie* drejer sig om at undersøge økonomiske (sociale, politiske) begrundelser og argumenter og værdidomme samt de kampe, der udspiller sig omkring sådanne. Jon D. Wisman og James F. Smith viser, hvordan uligheden er blevet begrundet i fortiden såvel som i dag (primært i USA). Det gør

7 For en vurdering og redegørelse for denne udvikling, se f.eks. Richard Teichgraber: "Capitalism and Intellectual History," *Modern Intellectual History* 1 (2), 2004, s. 267-282 eller Jeffrey Sklansky: "The elusive sovereign: New intellectual and social histories of capitalism," *Modern Intellectual History* 9 (1), 2012, s. 233-248.

8 F.eks. Jerry Z. Muller: *The Mind and the Market: Capitalism in Modern European Thought*, New York: Anchor Books 2003, en idéhistorie over forskellige syn på kapitalisme og handel gennem tiden.

9 Se f.eks. Howard Brick: *Transcending Capitalism: Visions of a New Society in Modern American Thought*, Ithaca, New York: Cornell University Press 2006, der påviser at der i USA fra 1. Verdenskrig til 1970'erne var en 'post-kapitalistisk' diskurs om at økonomi og samfund ikke længere kunne begribes i kapitalisme-termer; Lianne Farber: *An Anatomy of Trade in Medieval Writing: Value, Consent, and Community*. Ithaca, New York: Cornell University Press 2006, der viser fremkomsten af et positivt syn på handel i Middelalderen; Anna Gambles: *Protection and Politics: Conservative Economic Discourse, 1815-1852*, Woodbridge: The Boydell Press 1999, der fremhæver at det nittende århundredes konservative økonomiske tænkning var i eksplicit modsætningsforhold til frihandelsliberalisme; Anthony M.C. Waterman: *Revolution, Economics, and Religion: Christian Political Economy 1798-1833*, Cambridge: Cambridge University Press 1991, der påviser religionens rolle i udviklingen af klassisk politisk økonomi.

10 Philip Mirowski og Dieter Plehwe (red.): *The Road from Mont Pèlerin. The Making of the Neoliberal Thought Collective*. London: Harvard University Press 2009; Jamie Peck: *Constructions of Neoliberal Reason*, Oxford: Oxford University Press 2010.

11 E.P. Thompson: "The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century", *Past & Present* 50, 1971, s. 76-136.

12 Albert O. Hirschman: *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before Its Triumph*. Princeton: Princeton University Press 1977.

de ved at fokusere på, hvordan forskellige religioner samt sociale og økonomiske teorier har kunnet bruges til at fremme argumenter for ulighed.¹³ Fælles for de forskellige bud på legitimeringshistorie er, at de angriber problematikken i det lange løb og ofte med et ekko af nutidige debatter. Det gælder også de mange forsøg på at koble marxistisk historieskrivning med en stærkere forståelse af historisk kontekst.¹⁴

Kaster man samtidigt blikket ud over discipliner der ikke eksplicit forstår sig selv som idéhistorie, men som dog deler en historisk tilgang samt et fokus på ideer, begreber, argumenter, diskurs, og forestillinger, vil man finde mange eksempler på studier af økonomisk argumentation og liv. Økonomisk sociologi har leveret en lang række interessante historiske analyser, som f.eks. Viviana Zelizers analyser af syn på, og forestillinger om, penge, børn og livsforsikringer gennem tiden. Zelizer har påvist, hvordan vores forhold til disse ændres markant gennem tiden, og så har hun kritiseret den form for socialvidenskab og -kritik der deler verden op i 'fremmede verdener: 'kold' økonomi og 'varme' relationer, system kontra livsverden, etc. Pierre Bourdieu har analyseret økonomividenskab og dennes historiske og epistemologiske forudsætninger såvel som 'alternative' økonomier, og f.eks. undersøgt, hvordan overgang mod kapitalistisk markedsøkonomi fik andre traditioner, økonomiske relationer, og habitusser til at krakelere i Kabylien i Algeriet.¹⁵ Marion Fourcade har sammenlignet, hvordan økonomividenskaben og -professionen har udviklet sig i USA, England og Frankrig, og peger dermed, modsat økonomividenskabens egen universalismebestræbelse, på en historisk og geografisk kontingens.¹⁶ Det samme gælder Philip Mirowskis undersøgelse af opkomsten af den neoklassiske økonomi og dennes forhold til fysik, herunder de erkendelsesmæssige kategorier og metaforer etc. (som f.eks. 'ligevægt') som økonomividenskaben hentede fra fysikken.¹⁷ Økonomisk sociologi har også bidraget med mange undersøgelser af legitimeringer og kritikker af kapitalismen, som for eksempel Luc Boltanski og Eve Chiapello og deres nyklassiske studie af kapitalismens nye ånd, der bl.a. viste, hvordan 1960'erne og 70'ernes humanistiske og æstetiske kapitalismekritik paradoksalt nok blev 'indoptaget' af en ny kapitali-

13 Jon D. Wisman og James F. Smith: "Legitimizing inequality: fooling most of the people most of the time", *The American Journal of Economics and Sociology* 70 (4), 2011, s. 974-1014.

14 Se f.eks. Ellen Meiksins Wood: *Citizens to Lords. A Social History of Western Political Thought from Antiquity to the Late Middle Ages*, London og New York: Verso 2008 & *Liberty and Property. A Social History of Western Political Thought from Renaissance to Enlightenment*, London og New York: Verso 2012.

15 Viviana Zelizer: *Economic Lives: How Culture Shapes the Economy*. Princeton: Princeton University Press 2011; Pierre Bourdieu: *The Social Structures of the Economy*, Cambridge: Polity 2005.

16 Marion Fourcade: *Economists and Societies. Discipline and Profession in the United States, Britain, and France, 1890s to 1990s*, Cambridge: Cambridge University Press 2009.

17 Philip Mirowski: *More Heat Than Light: Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*, Cambridge: Cambridge University Press 1989.

stisk ånd i 90'erne, der hyldede kreativitet, frigørelse og selvrealisering på et arbejdsmarked, der var blevet mere fleksibelt og udhulet socialt sikkerhedsmæssigt.¹⁸ Et centralt spørgsmål stillet her er, igen, hvordan kapitalismen, betragtet som et økonomisk system, bliver retfærdiggjort (og kritiseret) til forskellige tider og steder.

Økonomien forekommer at være i, om ikke alt, så en stigende del af markante humanistiske forskningsområder. Det karakteriserer, hvad vi samlet set ser som en økonomisk vending, der indebærer en markant fornyelse af økonomisk idéhistorie - forstået i bredeste forstand, med historiske studier af økonomiske begreber, sprog, argumentation, og metaforer, såvel som en fornyet interesse for andre typer af aktører og institutioner, og en mere fri hånd i draging af landegrænser. Humanistiske studier af økonomi er i dag ikke blot en udvidelse af fortællingen om 'kongerækken' af økonomer. Det er udgangspunktet for en intellektuel demokratisering af økonomien, så den igen kan blive set, analyseret og forstået som et kulturelt, politisk og historisk fænomen, som vi alle tager del i at snakke om og strides om.

JAKOB BEK-THOMSEN, ADJUNKT,
EMAIL: IDEJBT@CAS.AU.DK

STEFAN GAARSMAND JACOBSEN, ADJUNKT,
EMAIL: IDESGJ@CAS.AU.DK

CHRISTIAN OLAF CHRISTIANSEN, ADJUNKT,
EMAIL: IDECOC@CAS.AU.DK

MIKKEL THORUP, LEKTOR,
EMAIL: IDEMT@CAS.AU.DK

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND (IDÉHISTORIE)
AARHUS UNIVERSITET

18 Luc Boltanski og Eve Chiapello: *The New Spirit of Capitalism*, London: Verso 2005.